

Felnőttirodalom

SPIRÓ GYÖRGY: FOGSÁG – SZÉLJEGYZETEK

Magvető Kiadó
Budapest, 2006
96 oldal, 1290 Ft

Amíg el nem készül az első Spiró-(kis)monográfia, a pálya, a művek és az alkotói személyiség iránt mélyebben érdeklődő olvasónak jó szolgálatot tesz az a nem kevés írói önelemzés, melyek egy része nagyszabású interjúk keretei között látott napvilágot. Ilyen volt Jámbor Judit 2000-ben publikált, *Amíg játszol* című, alapos – és ahol nem alapos, ott színes – kérdezz-felelekje. S részben ilyen az a munka is, amellyel a Magvető Kiadó köszöntötte Spiró György hatvanadik születésnapját. Ennek felét egy nagyobb lélegzetű beszélgetés teszi ki. A takarékosra, puritánsra eredményesen törekvő összeállító, Dávid Anna viszonylag kevés (a remélnél mindenestre kevesebb), de jól tájékoztató anyagot sorakoztatott fel a könyv második felében. Közli az első és az utolsó fejezetet Spiró 2001-es *Pilátus, a helytartó* című esszéjéből (ez, mint megtudjuk, „szinte egészében beépült a *Fogságba*”). Következik ezután a *Fogsághoz* felhasznált fontosabb könyvek jegyzéke, majd Keresztesi József kritikája (*Egy újabb apa-regény*). A nagyregényt fogadó bírálatok válogatott bibliográfiája (2005 végéig) és a szerző köteteinek listája zárja a mindössze kilencvenhárom oldal.

Illusztrációként az ókori Rómát, Jeruzsálemet és Alexandriát idézik meg a sírfeliratok, rekonstrukciós rajzok, térképek. Helyet kapott – a *Fogság* előzéklapja nyomán – Uri útjának térképe is. A *Széljegyzeteket* tartalmazó füzet majdnem ugyanazt a borítót viseli, mint a regény. Szüts Miklós „sírfeliratszerű”, vésett betűsora maga is magyarázatot lel. Spiró szerint a *Fogság* „lelet”: „Egy amerikai régész, Harry J. Leon könyvében vannak gyönyörű fotók római zsidó sírlapokról. Onnan jött az ötlet, hogy hasonló terrakottalap legyen.” A Szüts-féle, szuggesztív megvalósítás reprodukálása úgy rendeli a kommentárt az opuszhoz, ahogy a CD-khez szokás eligazító jegyzeteket társítani. A hanghordozóknál, az átlátszó tok alá bújva, e jegyzetek képes címdala válik címmé. Az alább bemutatandó „széljegyzések” is mintha a jegyzetelt epika „bőre alatt” feszülne.

Csontos Erika rátermett, céltudatos kérdező. Kanyargós útvonalon úgy vezeti a beszélgetést, hogy ugyanakkor hagyja magát vezetni a válaszoktól. Berzenkedésre ritkán van okunk. Igaz, a felütő bekezdésben rögvest zavaró, hogy a felvillantott oeuvre egyes fontos darabjait datálja, másokat nem (ilyen kis formai következetlenségek egyébként maradtak a textusban is), és az sem meggyőző, hogy Spiró „a 19. századi Lengyelországban játszódo regényével, *Az Ikszekkel* robbant be az irodalmi köztudatba”. A szerző ugyan ezúttal is

fitymálja a hét esztendővel korábbi *Kerengőt* (1974), ám – kissé disszonáns kritikai fogadtatása ellenére – már az is „robbanás” volt. (Ámde, nota bene, Györffy Miklós 2006 májusában, a Jelenkor hasábjain kinyomtatott kritikája minden robbanást megkérdőjelez: „1974 óta jelennek meg Spiró György művei, drámák, regények, elbeszélések és irodalmi tanulmányok, és bár elismert helye van a kortárs magyar irodalomban, drámáit rendszeresen és sikerrel játsszák a színházak, eddig mégsem volt igazán része az uralkodó irodalmi kánonnak. Ezt a kánont az utóbbi két évtizedben a posztmodern szövegirodalom határozta meg, és Spiró nem volt részese az idevágó törekvéseknek. [...] Monumentális történelmi kalandregénye elől azonban aligha térhet ki a kánonképző irodalomkritika”. Monumentális történelmi kalandregény?! A *Széljegyzetek* nem utasítja el ezt a lehetséges közelítést sem, bár valószínű: Spiró füllének nem ez a műfaji meghatározás a legkellemesebb muzsika.) Ama kis következetlenségek, illetve egy-egy tévesztés szó nélkül hagyása persze nem különösebben lényeges. Így például az sem, hogy *A Békecsászár* színrevitelére ugyan (sok ellenző gyűrűjében talán egyedülként) Harag György vállalkozott volna, ám „úgy alakult, hogy inkább egy *Úri muri*t rendezett vidéken. Nagyon megbánta, vallotta be nekem aztán. Sajnos nemsokára meghalt”. Harag merészségét és minőségérzékét dicséri, hogy hajlott a premierre, s még ennyi idő után is érdekes latolgatni a gondolatot: mit kezdett volna a klasszikusok újraértelmezésén fáradozó rendező ezzel a drámával – ha rövidre szabott életéből és működési lehetőségeiből futja a produkcióra. Ehhez képest mellékes, hogy az említett balsikerű *Úri muri* nem valahol vidéken, hanem a Vígyszínházban esett meg. Abban a színházban, amely Spiró egyik hajlékának számít: ahol sokat (bizonyára a legtöbbit) játszották színműveit, s ahol tán lehetőség nyílt volna olyan gigantikus, sokszereplős dráma kivitelezésére, mint amilyen *A Békecsászár*. Valóban, a *Fogságnak* még a holdudvarába sem tartozik, miért siklott ki a főlemlített (főszereplőt cserélő) Móricz-bemutató, és Harag vagy a társulat bánta-e jobban az emlékezetes mozzanatokban nem szűkölködő, mindazonáltal gyors letűnésre ítélt vállalkozást.

Kérdés azonban: a *Fogságról* való beszéd, meditálás és tájékoztatás a legbecesebb-e ebben a kísértő könyvben? Természetesen mindenképp az is – de még izgalmasabb és tanulságosabb, amit Spiró általában elmond irodalom-felfogásáról, legkedvesebb íróiról, munkássága egy-egy állomásáról. Alapállása most is – lehetünk már elégszer tanúi ennek – a büszke és ironikus önkicsinyítés, amely mégis teret nyit a józan öntudatnak. Saját szava szerint egy „közismeretlen” író szólal meg itt, akinek műveit „Nem szokták fordítani” (Csontos Erika nem feledi közbevetni a „mégis”-eket, a cseh, angol, német megjelöléseket), hiszen „Kinek kell egy ennyire vastag regény egy közismeretlen írótól, aki a Balkánról jött, amely tökéletesen érdektelen mostanában politikailag? Ha harmincéves lenne, talán, de így? Tíz év, amíg felépítik az imázsát, hogy húsz alatt megtérüljön a befektetés, ettől a palitól ez már nem várható”. Másutt ellentétezőbb a summázás: „Szerencsére nem vagyok hiú, ez sok mindentől megvédett, a sikertől is, a kudarcoktól is, a sikernek nem örültem annyira, mint kellett volna, a kudarcok nem törtek le annyira, mint szeretnék volna. Illetve, miért ne lennék hiú, dehogynem... Csak nem úgy. Én magamnak akarok bizonyítani, nem másoknak”. Ennek az énképnek a miértjeit, sorsból, alkattól, programból fakadó összetevőit Spiró ki is bontja: vizsgálódásában (és az egész könyvben) egyszerre törekszik az elszigetelődésre, valamint az elszigetelődés feloldására. Maga is töpreng, hogy elszigeteltsége kész tény vagy alakuló következmény-e. A recenzensnek lehet magánvéle-

ménye a vázolt állapot árnyalatairól (valóban az elszigetelődés-e az osztályrésze az író Spirónak?), de mi hatalmazná fel az esetleges korrekcióra? Az nyilván nem, hogy a *Kerengő*-vel kezdve számtalanszor próbált véleményt formálni a próza- és drámairól, sőt: a lírikusról is. Erre olyan társak voltak feljogosítva, mint a szeretettel és fájdalommal itt is megidézett Könczöl Csaba (az egykori kollégiumi szobatárs), aki épp a *Kerengőt* recenziálva mert a kiméletlenségig őszinte lenni (vagy a kiméletlenségen is túl – sokan olvastuk jóval jelentékenyebbnek a regényt, mint ő, Spiró is „elviselte” a könyv újabb kiadását, az életművéből is aligha fogja kipenderíteni, pedig makacsul rossz alkotásnak bélyegzi).

Spiró tézisei egyszer sem engednek közömbösnek maradni. Olykor a közhelyesebb kérdések, célzások leegyszerűsített (véltetően így is helytálló) kijelentések felé sodorják. „A test mint börtön” – így a kérdező (közvetlenül a *Fogság* főszereplőjéről, a rosszul látó Uriról váltanak épp szót). „Embernek születni: fogság” – teszi hozzá Spiró, ez a séma azonban tartalommal, filozófiai és történelmi távlatokkal telik meg, amint ráút a következő rövid mondat: „Es nincs Übermensch”. A pattogó dialógusműfaj folytán kifejtésre nem kerül sor. Az is éppen elegendő, hogy letétbe kaptuk – továbbgondolásra – a három-elemű szintagmát.

Velős megállapítás, műhelytapasztalat, miszerint – epikai vagy dramaturgiai materiát keresve – a magyar história nem épp tárház: „ma már a török kor sem eleven. Talán még 1848–49-cel lehetne kezdeni valamit, terveztem is egy drámát vagy regényt az aradi vértanúkról nemrég, aztán nem úgy alakult”. A befogadói oldalt véleményezi egy másik paszusz: „Az olvasónak fontos, hogy legyen főhős, s hogy karakteres és valamennyire szerethető legyen. Nem képesek másképp ma regényt befogadni az emberek. [...] Nem képesek a közösséget megtapasztalni, nem olyan az életük. Éppen ezért a közösségi formában megírt könyveket sem képesek befogadni, csakis líraian tudnak viszonyulni a dolgokhoz. A lírai regényeket szeretik, nem az epikát. Az életben rajtuk kívül csak ellenséges külvilágot tapasztalnak meg, s ha egy regényben van egy abszolút főhős, akkor vele mennek. Még jobban szeretik, ha a főhős maga a mesélő, aki prédikál. Ez tág teret ad a próza lírizálásának és ideologizálásának. Ezt hívják általában posztmodernnek, de hívhatnák akár szentimentalizmusnak is”. A „lírai regények” (melyek azok?) állnának ma a népszerűségi statisztikák élén, akár a kvalitásos, akár a tucatirodalmat pásztázzuk (tudva, hogy a kettő elválasztása sem egyszerű feladat)? Tényleg leírható ezzel a fókuszálással a posztmodern, s az tényleg szinte a szentimentalizmussal egyenlő? Semmi nem utal arra, hogy a válaszadó Spiró provokatívnak szánta volna a *Fogság* margináliáit – mégis gyakoriak az ilyesfajta „hergelő” szöveghelyek, melyekben a jó tanár, az okkal népszerű egyetemi oktató inspiratív, vitára hívó szövegfordulatainak puskapországa érződik. („Inspiratív” – szoktak kedvesen viccelődni a diákok, akiket Spiró – nem tagadja – manapság nem a tudás teljében lát üldögelni az egyetemi padokban, a túlszűfolt szemináriumokon.) Az író célképzete, kulcsfogalma a *felnőttirodalom*. Alighanem azokat a felelősen megkonstruált, a kétségtelen tehetség jegyeit mutató műveket érti ezen, amelyek ösvényt találhatnak a felnőtt fejjel gondolkodó, önálló életvezetéssel létezni igyekvő olvasókhoz, s esztétikai kivételességükön kívül morális erővel, némely közhasznú antropológiai tapasztalattal is bírnak.

A jelek szerint a könyvbeli interjú nem sorolható azon szövegek közé, amelyeket a válaszadó utólag koncipiál, újraalkot, egyértelműen és mindenestül a saját copyrightja alá rendel. Spiró György, úgy tűnik, elfogadta azt a struktúrát, amelyet a kérdező kezdemé-

nyezett, ő pedig, a hatvanadik születésnap ünnepeltje, a szubjektív információ-közlés fórumává avatott. Vonzó az a kendőzetlenség, amellyel az „óriási”, „a(z egyik) legnagyobb”, a „csodálatos” jelzőket használja. S miért is ne lenne igaza? Legfeljebb arról folyhatna a részletesebb diskurzus, hogy Szabó Lőrinc nevezhető „a világirodalom egyik legnagyobb lírikusának”, de nagysága nem a *Vezér* című költeményével függ össze (félreértés ne essék, Spiró nem is ezt állítja, mikor épp erre a versre rámutatva emlegeti fel a művészi kivételességet). A novella is lehet „óriási műfaj”. Hevült, oldott társalgásban hitelesebb, mint könyvoldalon, az a kijelentés, hogy „nem is született túl sok jó novella” (szigor és számolás kérdése). Wyspiański bizonyára „óriási író” – s nevének felmerülése az egyik alkalom, hogy a költő Spiró (és a műfordító) is jelen legyen. A „csodálatos” minősítést két pályatárs is kiérdemli, okkal, de akár egy televíziós *Zárórát* is megérne, miként is gondolja Spiró kisnemzeti állapot – kontra nagypróza kérdéseit, vagy az olvasói terrort: „A kisnemzeti állapot általában nem kedvez a nagyprózának és a drámának, de a líra nálunk továbbra is bármikor esedékes. Az a legnagyobb hagyományunk, abban van ma is a legnagyobb – virtuális – szellemi potenciál. Szoktam csodálkozni, hogy a kritikusok és az olvasók elheszsentik maguktól a lírát, és az olyan csodálatos költőket is regényírásba hajszolják, mint Rakovszky Zsuzsa vagy Parti Nagy Lajos. Nem mintha a nevezettek nem írnának jó prózát, de az a szomorú, hogy a költészetükből nem tudnak megélni”. Rakovszkyt, Partit hajszolták volna, kritikusi segédlettel...? Ez a tétel, s akár az utolsó most idézett mondat is elárulja, hogy kis könyvünk nem a kerek születésnap emlékkönyvek unalmas emelkedettségével fordul a közönséghez. Publicisztikus elán és pedagógiai lendület, nem kertelő személyesség és némi játékos kedély engedi útjukra a bekezdéseket.

A *Fogságról* nyerhető részletek – nem ellentmondás ez – kevésbé indítják képzeletbeli párbeszédre az olvasót, mint az általánosabb megállapítások. Tiszteletet parancsoló „a hosszú távú projekt” – Spiró nagy írói projektjeinek egyike –, amely kiforrta magából a regényremeket. (Nemigen hisszük, mert nem szívesen hisszük, hogy ezek a projektek mára „elfogytak” volna, mint az író véli.) Akár a források kiaknázására, akár a legváratlanabbul érkező impulzusokra, akár a különleges összekapcsolódásokra terelődik a szó, átélhető a műalkotás készültének izgalma, méltósága, fáradalma. Amit a kritikusok esetleg nem azonnal, nem pontosan észleltek, azt – ha persze nem is minden vetületben – Spiró világitja meg, például a máris tevékenykedő szakdolgozatírók, általában pedig minden érdeklődő számára. A legszemélyesebb tényezők (többek között a szerző édesanyjának betegsége és halála) is lehetnek fontosak *irodalmi* (alkotáslélektani) szempontból (nem azok a részek vártak átíráásra, amelyeket a betegség nehéz időszakában vetett papírra Spiró: azok, amelyeket a még egészséges anya fiaként írt). Gorkijra mint nagy példaképre (s a *Klim Szamgin élete* ihlető hatására, mintá voltára) rá lehetett érezni – viszont kinek jutott volna eszébe, hogy Spirónak Ivan Olbracht „alapszerző”? (Kardos G. Györgynek, a nagyszerű barátunk eszébe jutott. Nem azért, mert nagyszerű barát volt, hanem mert nagyszerű literátor, hiperművelt olvasó.) Kiemelést nyer, hogy „a mű szempontjából fontosabb volt Jézus apai szerepköre, mint bármi egyéb. Ez mégis Uri regénye, akinek baja van az apjával, és baja van a saját apaságával, és nem Jézus-regény”. Ez az írói látószög egyértelművé teszi, hogy a *Fogság*-receptióból – Margócsy István két bírálatának vagy Radnóti Sándor és Vári György kettős bírálatának minden kiválósága, más írások érdemei ellenére – Keresztesi József apa-problematikájú kritikáját illette hely a kötetben.

Helyenként nem ártott volna, ha a riporter még szívósabban firtatja a részleteket. „... az aranyetszést persze betartom – mutat rá Spiró egy szerkezeti elemre. – Mert a mi formaérzékünk ezt követeli meg. Rengeteg hagyományunk van, akkor is, ha nem tudunk róluk. Muszáj tudomásul venni, hogy van olyan, hogy forma.” E kissé felületes tájékoztatásban az a legizgalmasabb, hol is jelölhető ki egy terjedelmes prózai műben az aranyetszés mértana, fennhatósága. A *Fogság* 770 oldal, az *Alexandria*-fejezet (a *Harmadik könyv*) a 359. oldalon kezdődik, a „Bármi lesz is, vége van a zsidó Alexandriának” mondat az 502. oldalon áll. „Nagyjából”, netán „visszafelé” ez esetleg lehet aranyetszés is. Talán viszonylag pontosan körülhatárolható a szövegen belüli szöveg az aranyetszés – a tudomásul veendő forma és hagyomány – kedvéért. Kár, hogy erről – az ilyesmikről – a szerző kifejtettebben nem beszél.

Látnivaló (s ez Csontos Erika interjúja mellett a többi publikációra is igaz): a *Fogság* széljegyzeteinek gyűjteménye nem halad szolgálai a *Fogság* nyomában. Az értékes kiadvány jelentőségét ne túlozzuk el azzal, hogy „egy regény regényének” nevezzük. Ám nem kétséges, hasonló típusú szatellit könyvből minél többre lenne szükség. A jó példa, íme, kész.

Tarján Tamás